

Harold S.
KUSHNER

Překonat
STRACH

Jak se radovat
ze života ve světě
plném hrozeb

Harold S.
KUSHNER

Překonat
STRACH

Jak se radovat
ze života ve světě
plném hrozeb

VYŠEHRAĐ

Copyright © 2009 by Harold S. Kushner

ISBN 978-80-7429-062-6

Obsah

1. Jedenácté přikázání: Neboj se - - - **13**
2. Hrůza, která přichází v noci,
aneb strach z terorismu - - - **37**
3. Bůh nebyl v hurikánu
aneb strach z přírodních katastrof - - - **53**
4. Náhle nic není, jak bývalo,
aneb strach ze změny - - - **71**
5. Svět bez lidí: Strach,
že lidstvo zničí samo sebe - - - **89**
6. Ztráta zaměstnání, ztráta lásky
aneb strach z odmítnutí - - - **109**
7. Může se člověk v sedmdesáti cítit
jako v padesáti? Aneb strach ze stárnutí - - - **131**
8. Svět je úzký most aneb strach ze smrti - - - **157**
9. Naděje a odvaha jsou boží vůlí - - - **177**

Pro Ariel

*To, co si volíme, nás mění.
To, co milujeme, nás činí lepšími.*

JAN L. RICHARDSON

*Odvaha není nemít strach,
nýbrž strach zoládnout.*

(MARK TWAIN)

Úvod

Hlavní myšlenka této knihy je poměrně jednoduchá. Svět kolem nás je plný hrozeb. To by nám však v žádném případě nemělo bránit plně se radovat ze života. Některé z našich obav můžeme zahnat tím, že si uvědomíme, jak málo je pravděpodobné, že se opravdu stanou. Jiným obavám můžeme čelit s pomocí našich přátel a blízkých lidí, kteří nám dodají jistotu, že na náš strach nejsme sami. A proti některým obavám nám může být jedinou obranou víra, že nám byl dán svět, který má sice k dokonalosti daleko, je v něm však možné žít. Navíc nám byla dána duše, jež nám umožňuje si uvědomit, že život je v podstatě dobrý, a která nám pomůže přestát i to nejhorší, co nás v životě může potkat.

Toto je má dvanáctá kniha. V případě všech ostatních knih jsem vždy přišel s nějakým nápadem sám a navrhl jej svému nakladateli. Pokud se v nakladatelství nápad líbil, pustil jsem se do psaní. S nápadem na tuto knihu však přišel můj redaktor Jonathan Segal z nakladatelství Alfred A. Knopf. Sdělil mi svůj pocit, že mnoho lidí má z celé řady věcí strach a že je to připravuje o radost ze života. Požádal mě, zda bych mohl napsat knihu, která by jim pomohla. Tato kniha tak vznikla na základě jeho návrhu a doufám, že bude jeho představě odpovídat.

Kromě užitečných tipů Jonathana Segala mi znovu radami pomohl můj dlouholetý redaktor a vážená auto-

rita v oblasti vydávání knih James H. Silberman a svým dílem přispěl také můj literární agent Peter Ginsberg z Curtis Brown Ltd. Stejně jako u mých ostatních knih bych rád poděkoval své ženě Suzette za to, že mě podporovala, když se mi psaní dařilo, i za trpělivost, když mi to šlo méně dobře. Tuto knihu chci věnovat naší dceři Ariel jako hold její odvaze, kterou osvědčila v mnoha životních situacích.

Neustále si uvědomuji, jaká to je výsada, že mohu napsat knihu, kterou budou pravděpodobně číst tisíce lidí a která může jejich život změnit k lepšímu. Jen málo věcí v životě mi přináší takové uspokojení jako pocit, že mé knihy lidem pomáhají zmírnit strach, ztišit bolest a pohlízet na budoucnost s větší nadějí. Jsem hluboce zavázán všem svým čtenářům za to, že má slova vzali vážně a že mé myšlenky učinili součástí svých životů.

Harold S. Kushner
Natick, Massachusetts

Jedenácté přikázání: Neboj se

*Každý bude bydlet pod svou vinnou révou,
pod svým fíkovníkem, a nikdo ho nevydělí.*

MICHEÁŠ 4,4

Než jsem se mohl pustit do psaní knihy o tom, čeho se dnes lidé bojí a jak mohou těmto obavám čelit, musel jsem si nejdříve odpovědět na otázku, čeho se děším já sám. Teprve pak budu schopen porozumět obavám jiných lidí. Obavy mohou mít různou intenzitu od mírného znepokojení (Nezapomněl jsem vypnout troubu?) po vážnou starost (Měla být doma v deset, ale teď je půlnoc a ona nikde!) až po naprostou paniku (Nefungují mi brzdy! Ten muž má v ruce nůž!). Uvědomil jsem si, že se více bojím toho, že by se něco mohlo stát lidem, které mám rád, než že by se snad něco stalo mně. Bojím se, aby ne onemocněli vážnou chorobou, nebo aby se nestali obětí nehody, zločinu či přírodní katastrofy. Milovat někoho znamená vydat se do rukou osudu a uvědomovat si všechny ty strašné věci, které by se milovanému člověku mohly přihodit. Když čtu o násilném zločinu, spáchaném na ženě nebo dítěti, smrtelné autonehodě či o tom, jak se utopil mladý člověk, racionální část mého mozku mě ujišťuje, že se to dostalo do zpráv jen proto, že se to stává zřídka. Moje citová část však neustále opakuje: „Co kdyby to potkalo někoho mně blízkého?“ (Stejně jako se rodiče strachují o své děti, tak je jedním ze základ-

ních dětských strachů obava, že se něco stane některému z rodičů. Kdysi jsem připravoval třináctiletého chlapce na slavnost bar micva. Zeptal jsem se ho, jestli má z něčeho strach. Měl jsem při tom na mysli, jestli není nervózní z účasti na bohoslužbě v synagoze. Chlapec však místo toho začal mluvit o svém strachu, že by některý z jeho rodičů mohl zemřít v době, kdy jej ještě potřeboval.) Přejde mi hrozné, když si uvědomím, že můj vnuk bude za několik málo let ve věku vojenské služby, a bojím se, aby nemusel nasadit svůj život ve válce. Bojím se o své vnuky, kteří se musí vypořádávat s nástrahami dospívání ve světě, který je mnohem složitější než svět, ve kterém jsem vyrostl já nebo jejich matka. Bojím se dalšího útoku na americké město, podobného útoku z 11. září 2001, s velkými ztrátami na životech. Obávám se, že i když já a lidé kolem mě můžeme dělat všechno správně, přesto nás může potkat neštěstí. Můžeme si sice dávat pozor na to, co jíme a jak moc cvičíme, a přesto se stát obětí časované genetické bomby, skryté v naší DNA. Můžeme řídit opatrně, a přesto se dostat do cesty nepozornému řidiči. Nemívám často špatné sny, pokud však ano, opakuje se mi stále stejný sen. Snažím se dostat někam, kde na mě čekají nějací lidé, ale nemohu se tam dostat. Ten sen vypovídá o mém pocitu bezmoci tváří v tvář silám, které nemohu ovlivnit, a o mém strachu z toho, že zklamu lidi, kteří se na mě spoléhají.

Bojím se, že přijdu o to, co dává mému životu smysl a radost, o schopnost číst a psát. Bojím se, že nebudu schopen napsat další knihu nebo smysluplné kázání, sledovat zprávy či vyprávět vtip o současné politice. Bojím se, že nebudu schopen rozpoznat lidi, které mám rád, a vzpomenout si, odkud je znám. Během své profesní

dráhy jsem jako rabín poznal příliš mnoho lidí, kteří když jsem se s nimi seznámil, byli velmi bystří a pohotoví, později však tyto schopnosti ztratili.

Bojím se, že se naše planeta stane méně obyvatelnou, že přijdeme o prostor, kde by se dalo žít, o pitnou vodu a dokonce i o vzduch, který by se dal dýchat. Někdy se bojím, že budu žít tak dlouho, že zažiju strašné věci, proti kterým nebude v mých silách něco udělat, že zažiju válku strašnější než ta poslední nebo hospodářský kolaps, který lidi připraví o veškeré nastřádané úspory. Někdy se bojím, že nebudu žít dost dlouho, abych zažil některé věci, na které se těším. A ze všeho nejvíce se bojím toho, že se kvůli všemu tomu strachování nebudu schopen radovat ze života tak, jak bych měl.

Fejetonista Liat Collins napsal: „Úplně nejvíc se asi bojím toho, že kdybych žil ve strachu, nikdy bych nic pořádného neudělal. Pokud se neustále bojíme hrozícího zemětřesení, nikdy se nepustíme do vymalování bytu. Pokud se obáváme, že naši přátelé zahynou ve válce nebo zemřou na nějakou nemoc, nebudeme s nimi udržovat blízké vztahy. Pokud bychom podléhali veškerým obavám z toho, co se může stát našim dětem, vydali bychom tolik energie na to, abychom je ochránili, že by nám nezbyl čas na jejich výchovu.“

Jak se vyrovnávám s těmito strachy? Někdy mi pomáhá podívat se na ně z většího odstupu a uvědomit si, že je velmi nepravděpodobné, aby se staly. V některých případech se zaměřím na malou oblast, kterou mám možnost ovlivnit, například si dávám pozor na to, co jím, šetřím energií nebo se snažím více recyklovat. Někdy jen dělám to, co většina lidí, a jednoduše nemyslím na to, co by se mohlo stát zlého. Jindy se neústupně spoléhám

na svou víru, že Bůh stvořil svět, ve kterém sice existuje neštěstí, ale věci mnohem častěji dopadají dobře než špatně. Vědomě se rozhoduji, že svým obavám z toho, co by se mohlo stát, nedovolím bránit mi v radostném očekávání toho, v co doufám, že se stane.

Před několika lety byl natočen film *Chraň si svůj život* s Albertem Brooksem a Meryl Streepovou v hlavních rolích. Film vypráví o lidech, kteří jdou poté, co zemřou, do nebe a tam jsou postaveni před soud, který má posoudit, jak si v životě vedli. Každá vteřina lidského života je natočena na videokazetu a žalobce a obhájce shrnují před nebeským soudním dvorem hlavní okamžiky života hlavních postav od dětství po poslední dny. Nové na filmu je, že cílem soudního přelíčení není určit, zda člověk vedl počestný či hříšný život, nýbrž jestli se naučil překonávat strach. To se ve filmu považuje za cíl života. Pokud člověk během svého života strach nepřekonal, je poslán v jiné podobě zpět na zem a dostane další šanci to napravit. Pokud se ovšem lidem během života podařilo sklon ke strachu překonat, dostanou se na vyšší, a pravděpodobně náročnější, úroveň existence.

Pokud je překonání strachu tím nejdůležitějším cílem v životě, pokud je to meta, která nám umožňuje dosáhnout dalších úspěchů, nezdá se, že by se nám zrovna dařilo tohoto cíle dosáhnout. Lidé jsou dnes vystrašení. Nad našimi životy se vznáší mrak reálných obav, přehnaných obav i těch imaginárních. Strach je za určitých okolností dobrá věc. Naše předci by na počátku lidského rodu nepřežili, kdyby nebyli vnímaví k možným nebezpečím. Na rozdíl od zvířat, která od narození intuitivně vědí, čeho se mají bát (kuře, které ještě nikdy nevidělo jestřába, se, když na něj padne jeho stín, utíká schovat),

lidé se museli naučit rozlišovat zvířata, ke kterým se mohou bez obav přiblížit, od zvířat, kterým je třeba se obloukem vyhnout. Stejně tak se museli naučit odlišovat oheň, na kterém si upečou maso, od ohně, který jim spálí obydlí.

Jak se však svět měnil a stával se složitějším, začalo být obtížnější rozpoznat, čeho se bát. Stalo se čím dál obtížnější rozeznat od sebe realistické a nerealistické obavy. Jsme opatrní nebo paranoidní, když dětem nedovolíme hrát si venku, kde na ně nevidíme? Měli bychom ze strachu před ptačí chřipkou, teroristickým útokem či z obavy, že nás někdo přepadne na parkovišti přestat chodit do kina? Je ten cizokrajně vyhlížející muž na letišti nebezpečný cizinec nebo jen souseď na dovolené? Situaci ještě zhoršuje to, že zpravodajské televizní stanice ve snaze přilákat diváky a zaplnit prázdné vysílací časy za dnů, kdy se toho moc neděje, znovu a znovu přinášejí záběry každého požáru, politického skandálu, každý případ únosu dítěte nebo otravy potravinami, až si lidé začínají myslet, že žijí ve společnosti, která je na pokraji zkázy. Je otázka, zda je dnes úměrně k počtu obyvatelstva více či méně zločinů než kdy v dějinách, pravdou však je, že jsme dnes o zločinech více informováni a lidé jsou následkem toho ustrašenější. Slovy Marka Siegela, autora knihy *Falešný poplach*: pravda o epidemii strachu: „Naše obavy jsou nakažlivé a šíří se rychleji než jakákoli bakterie. Podněcují pocit [bezprostředního nebezpečí], který zatlačuje skutečný stav do pozadí.“ Marc Siegel dále říká: „Anthrax nakažlivý není, ale strach z antraxu ano.“

Pracovníci marketingu a politici dobře vědí, o kolik snazší je manipulovat lidmi a přinutit je udělat to, co se

po nich chce, když jsou vystrašení. Při další volební kampani si schválně všimněte, kolik z toho, co politik říká, jsou sliby, kterými se zavazuje vykonat něco prospěšného, a kolik z toho jsou varování před strašnými věcmi, které se stanou v případě, že bude zvolen jeho protikandidát. Profesorka Margaret Milesová, která přednášela teologii na Harvard Divinity School, napsala: „Lidé se odjakživa báli řady věcí... Nežili však vždy ve společnosti, ve které by byl strach aktivně pěstován... Ojedinelé případy se popisují jako obecné tendence a příběhy se zaměňují za fakta.“ Dále píše: „Strach negativně působí na lidské tělo. Úzkosti jsou v této zemi zdravotním problémem číslo jedna. Vedou ke značně rozšířeným depresím, k alkoholismu, poruchám příjmu potravy a závislosti na lécích. V americké společnosti je tolik násilí proto, že to je společnost, která žije ve strachu.“ Zdá se, že k seznamu věcí, kterých by se lidé měli skutečně bát, je třeba přidat nerealistické obavy.

V článku nedávno vydaném ve vědecké rubrice deníku New York Times se píše, že „strach z terorismu si vybírá daň na zdraví milionů Američanů... Vědci zjistili, že u lidí, kteří po útocích z 11. září pociťovali akutní stres a nepřestali se terorismu bát (asi 6 procent obyvatelstva), se pravděpodobnost vzniku srdečních potíží ztrojnásobila... V národním měřítku to představuje více než deset milionů lidí. Kdyby v důsledku tohoto stresu utrpěla infarkt se smrtelnými následky třeba jen nepatrná část z jednoho procenta z těchto deseti milionů, znamenalo by to, že v důsledku strachu zemřelo více lidí, než jich zemřelo 11. září.“

Jak se však můžeme naučit překonávat strach a statečně žít v nesporně nebezpečném světě? Profesor Miles

říká, že bychom se měli naučit „se svými nejistotami žít, a nenechat se jimi ovládat.“ Měli bychom se spolehnout na vědomí, že se v tomto světě v zásadě dá žít, i když se mohou stát zlé věci, a také se stávají, ale ne tak často, jak si myslíme. Měli bychom také vědět, že když čelíme našim obavám, nejsme na to sami.

Před několika lety napsal Gavin de Becker bestseller *Dar strachu*. Základní myšlenkou jeho knihy je, že bychom měli být vděční za náš vrozený instinkt, který nám říká, že někteří lidé a některé situace jsou nebezpečné a že bychom jej neměli ignorovat, i když nám to může být nepříjemné. Vyloučit strach ze svého života by bylo nerozumné a znamenalo by to vystavovat se nebezpečí. Byli bychom emočně slepí a snadno by se nám mohlo něco stát. Strach však může být obdarováním i v jiném smyslu. Pocit strachu nás ujišťuje o tom, že jsme vnímaví a že jsme schopni něco cítit. Obzvláště muži mají problém přiznat, co právě cítí. Psychoterapeuti se často zmiňují o tom, že když se svých klientů-mužů ptají „Co právě teď cítíte?“, často se jim místo odpovědi dostane prázdného pohledu nebo spíše názoru („Myslím si, že moje žena je velmi sobecká“) než emoce („Cítím se bezmocný a opuštěný“). Pravděpodobně jedinou emoci, kterou jsou muži obecně schopni v sobě jasně rozpoznat, je hněv. Hněv může naši ledovou krustu prolomit a umožnit nám pocítit takové emoce jako naději, úlevu a vděčnost.

Je známé, že nejvíce své emoce skrývají dospívající kluci, kterým velmi záleží na tom, jak je rodiče, učitelé a vrstevníci hodnotí, a kteří snadno podléhají pocitům studu a méněcennosti. Cítí se bezpečně jedině tehdy, když si mohou nasadit masku neochvějného klidu, kterou jako by říkali: „Jsem jako kámen, nic se mě nedo-

tkne.“ Může to dojít tak daleko, že zcela ztratí schopnost cokoli cítit. Domnívám se, že to je úžasné, když se muž nebo chlapec na konci smutné knihy nebo filmu rozpláče (mně se to stává často). Beru to jako známku emoční upřímnosti. Zároveň jsem si však dobře vědom toho, kolik úsilí dospívající kluci musí vydat, aby se nerozplakali nebo aby si nikdo nevšiml, že pláčou. Desítky chlapců mi řeklo, že jsou asi špatní lidé, protože neplakali na pohřbu své babičky, i když ji měli rádi. Příliš často jsem četl o tom, jak se mladý chlapec zabil při autonehodě nebo se utopil, protože chtěl svým kamarádům (a sobě) dokázat, že se nebojí v situaci, v které by se jinak každý rozumný člověk bál. Občas může být užitečné podívat se na strašidelný film nebo si vyprávět duchařské historky u táborového ohně. Dospívající si pak totiž uvědomí, že bát se je normální a není se za co stydět.

Proč lidé platí za to, aby se mohli v kině podívat na horor? Proč čteme kriminální příběhy, ve kterých je hlavní postava v neustálém nebezpečí? Proč se nám líbí příběhy o záhadách a nadpřirozenu? Domnívám se, že to do značné míry děláme kvůli uklidňujícímu pocitu, který se dostaví, když je nestvůra zneškodněna nebo když je nebezpečný vrah dopaden. Upevňuje se tak naše víra, že život může být děsivý, ale pořádek je nakonec nastolen. Klidně pak můžeme odložit knihu nebo jít z kina domů. Před několika lety jsem letěl z Bostonu do Los Angeles. Když letadlo přistálo, zbývalo mi z kriminálního románu, který jsem si sebou vzal, přečíst už jen šest stránek. Zatímco ostatní cestující vystupovali z letadla, zůstal jsem sedět. Nechtělo se mi knihu zavřít, dokud se nedozvím, že hlavní hrdina (o kterém jsem až dosud v životě neslyšel a který byl stejně jen fiktivní nereálnou

postavou) z posledního střetu s protivníkem bezpečně vyvážl. Dobře rozumím milionům čtenářů, kteří se nemohli dočkat, až se dozví, zda Harry Potter porazí svého úhlavního nepřítele Lorda Voldemorta. I když postavy v knize skutečné nebyly, čtenáři si uvědomili, jak velkou moc může zlo mít, a potřebovali být ujištěni, že dobro zvítězí. Jejich (a moje) obavy se příliš neliší od obav starověkých Babylóňanů, kteří Nový rok vítali slavnostním obřadem představujícím zápas mezi jejich bohem a nestvůrou chaosu. Výsledek zápasu byl podobně přesně daný jako výsledek zápasu v profesionálním wrestlingu, obřad však pomáhal divákům s důvěrou vstoupit do nového roku.

Malá dávka strachu nás tak obecně udržuje v ostražitosti a při životě, ovšem příliš velký strach může způsobit, že budeme žít v neustálém napětí, budeme citově uzavření nebo dokonce tak ochromení, že nebudeme schopni učinit vůbec nic. I kdyby to bylo možné, bylo by vážnou chybou vzít si pilulku a strach tak zahnat nebo si nechat vyoperovat malou část mozku, abychom strach už nikdy nepocítili. Neměli bychom usilovat o to, nemít vůbec strach, nýbrž se snažit strach zvládnout. Naším cílem by mělo být emoce zvládat, ne jim sloužit. Měli bychom se snažit rozpoznat opodstatněné obavy, ignorovat obavy přehnané a nedovolit, aby nám strach bránil dělat věci, které si přejeme.

Naše neopodstatněné obavy jsou někdy živěny nadbytečným množstvím informací. Jindy však jsou naše obavy naopak důsledkem nedostatku informací. Kdybychom věděli více o tom, co se děje a jaký je pravý rozsah možného nebezpečí, pravděpodobně bychom se báli méně.

Mohli bychom pak na sebe a na naši situaci pohlížet realističtěji.

Proč se bojíme věcí, které nám ve skutečnosti nemohou vážněji uškodit? Četl jsem o lidech, kteří se tak bojí bouřky, že si musí zapálit cigaretu, aby se uklidnili. Pravděpodobnost, že budou zasaženi bleskem (za předpokladu, že nejsou někde venku a neprocházejí se v brnění po golfovém hřišti) je malá v porovnání s tím, jak sami sobě škodí tím, že kouří.

Profesor Melvin Konner to vyjadřuje následujícími slovy: „Pijeme alkohol, v autě si nezapínáme bezpečnostní pás a zapalujeme si jednu cigaretu za druhou... a pak zrušíme zájezd do Egypta kvůli možnosti teroristického útoku ze strany Arabů, která je asi tak jedna ku milionu.“

Četl jsem celou řadu článků, které radily rodičům, co si počít s dětskými strachy. Mnoho z nich rozlišovalo mezi realistickými a nerealistickými obavami. Podle mého názoru neexistují žádné nerealistické obavy. Pokud se vaše malé dítě bojí nestvůr pod postelí, nestvůry pravděpodobně reálné nebudou, ovšem strach z nich reálný je. Existuje něco, čeho se vaše dítě bojí, a má to podobu smyšlených nestvůr. Moudrý rodič se tyto obavy nesnaží řešit tím, že by dítě přesvědčoval o tom, že žádné příšery neexistují. Nechá v pokoji nebo na chodbě svítit světlo, aby tam nebyla úplná tma. Svět dítěti připadá jako děsivé místo plné nožů, s kterými si nemůže hrát, protože jsou moc ostré, a ulic, přes které nemůže přejít, protože jsou moc nebezpečné. Je to svět, kde na něj cíhají nebezpečí. Není proto divu, že si představuje, že ve tmě žijí příšery. Pokud však v setmělém pokoji necháme svítit alespoň

malé světlo, takže tam není úplná tma, přestane je tma tolik děsit.

Kvůli své profesi spisovatele a kvůli svým přednáškám, a také kvůli tomu, že naše dcera žila až do nedávné doby v jiném státě, musím létat letadlem několikrát do měsíce. Víím, že v letadle může dojít k neštěstí, avšak kdykoli se ozývají mé ne zcela neodůvodněné obavy, pomáhá mi uvědomit si, jak jsou podobné incidenty řídké a jak je letecká doprava ze statistického hlediska velmi bezpečná. Ve světle těchto skutečností létám letadlem dál. Jsem si vědom své zranitelnosti, ale nenechávám se tím zastrašit natolik, aby mě to od létání odradilo.

Jednou jsem pospíchal na let z Atlanty do New Yorku. Dostal jsem poslední sedadlo v poslední řadě, vedle dobře oblečeného manželského páru. Dali jsme se do řeči a oni mi sdělili, že letí do New Yorku na benefiční večírek v hotelu Waldorf Astoria, na kterém budou čestnými hosty thajský král a královna. Poznamenal jsem, že bych u většiny lidí, kteří cestují na večírek se členy královské rodiny, očekával, že budou sedět v první třídě, ne úplně vzadu v turistické třídě. Manžel mi odpověděl: „Manželka se cítí lépe v poslední řadě. O haváriích letadel toho přečetla opravdu hodně, nikdy ale nečetla o letadle, do kterého by zezadu narazilo jiné letadlo.“

Někdy však být dobře informován k zahnání obav nestačí. Řada obav, které nás trápí, jsou iracionální, a proto se jich pravděpodobně nezbavíme racionálními úvahami. U lidí, kteří mají dlouhodobě nějaký iracionální strach a nenechají si jej vymluvit, ani když jim předstíráte fakta, mívám často pocit, že onen strach zakrývá nějaký jiný a hlubší strach, který ten člověk nechce nebo není schopen vyjádřit slovy nebo se s ním bojí něco udě-

lat. Před několika lety jsem se ve své obci setkal se ženou, která pokaždé když šla nakupovat se svými malými dětmi, měla velký strach. Četla totiž v novinách o tom, jak nějaký člověk v rušném obchodním centru unesl a zavraždil dítě. Četla román o únosech dětí v obchodních domech a představa, že by se stejná věc mohla stát v její rodině, ji naprosto ochromovala. Poukázal jsem na to, že podobné zločiny jsou ze statistického hlediska velmi vzácné. Připomněl jsem jí, že se dostanou do zpráv právě proto, že jsou tak řídké a děsivé. Podívala se na mě a řekla: „Pane rabíne, já vím, že máte pravdu. Neustále si sama sobě říkám stejné věci. Ale stejně se pořád bojím. Víím, že to je nesmysl. Víím, že miliony lidí chodí každý den nakupovat s malými dětmi a nic se nestane, ale nemůžu se zbavit své úzkosti, nemůžu si pomoci.“ Doporučil jsem jí, aby navštívila psychoterapeuta. Ten po dvou sezeních přišel na to, že tu ženu děsí představa, že není dobrá matka. Její vlastní matka neustále kritizovala její způsob výchovy a kdykoli některé z dětí onemocnělo nebo se zranilo, dávala jí to za vinu. To bylo u ženy původcem představy, že nebude schopná své děti v davu ochránit. To, že se její pozornost přesunula z jejího strachu z únosu na problém s přehnaně kritickou matkou, sice její problém zcela nevyřešilo, nicméně jí to umožnilo chodit nakupovat jako jiní lidé. Psychoterapeut jí pomohl její úzkost objasnit a ta se pak díky tomu zdála lépe zvladatelná a méně děsivá.

Jednou ze složek strachu, která z něj činí tak destruktivní emoci, je pocit bezmoci, který strach provází. Dobře si uvědomujeme rozdíl mezi následujícími dvěma sděleními:

Je pravděpodobné, že se stane něco strašného.

Je pravděpodobné, že se stane něco strašného a my s tím nemůžeme vůbec nic udělat.

Druhý výrok nás znepokojuje mnohem více než ten první. Pocit bezmoci či nemožnosti něco udělat strach ještě zesiluje a lidé udělají cokoli, ať už racionálního či iracionálního, aby tento pocit zmírnili. Například když dojde k havárii letadla, při které zahyne mnoho lidí, tisíce lidí, kteří chtěli někam letět, se rozhodnou místo toho jet autem, a to navzdory faktu, že pravděpodobnost mít vážnou autonehodu je mnohem vyšší než zažít havárii letadla. Činí tak kvůli pocitu, že jako cestující v letadle jste v případě mimořádné události bezmocní. To, co se děje, nemůžete nijak ovlivnit. Ve vlastním autě však mají lidé pocit, že věci ovlivnit mohou. Podobně tak lidé, kterým lékaři diagnostikovali život ohrožující onemocnění, udělají téměř cokoli – cestují do vzdálených měst či zemí, aby se poradili s lékaři, zkouší na sobě alternativní stravu – než aby zůstali doma a nechali se léčit vlastním lékařem. Tím, že něco dělají, i když to může být vědecky nevyzkoušené, iracionální či až potenciálně škodlivé, vyjadřují, že to nevzdali.

Lidé se málokdy cítí tak bezmocní a bez možnosti něco ovlivnit, jako když jsou hospitalizováni v nemocnici. Zdravotní sestry vědí, že pacienti jsou často méně vystrašení a více spolupracují, když mohou třeba jen v malé míře ovlivňovat, co se s nimi děje. Může to být něco tak nepatrného jako otázka: „Chtěl byste léky dostat v 11.30 nebo v 11.45?“ či „Chtěl byste nejdříve prášky na spaní nebo vaše obvyklé léky?“ Je však prokázáno, že to pomáhá.

Před několika lety mě o víkendu kolem 4. července hospitalizovali se závažnou infekcí nohy, na kterou ne-

zabírala ani nejsilnější antibiotika. Lékaři nevěděli, co se mnou. Mnozí z nich byli čerství absolventi lékařských fakult, kteří nastoupili do práce 1. července a já jsem byl jejich první pacient. Když jsem tam v bolestech ležel, byl jsem si vědom jejich bezradnosti, a to mi příliš nepomáhalo zmírnit můj pocit bezmoci. Poněvadž jsem zvyklý stavět se k problémům čelem a přistupovat k věcem aktivně, bylo pro mě značně frustrující, když mi řekli, že pro to, abych se cítil lépe, nemůžu nic udělat. Všichni, kdo někdy leželi v nemocnici, si vzpomenu na ty dlouhé noci a nekonečné hodiny během dne, kdy se nic neděje, a na to, jak se v takových okamžicích člověk cítí zcela bezmocný a opuštěný. Každý, kdo zažil, že léčba na jeho nemoc nezabírala, si vzpomene na ten děsivý pocit, s kterým si říkal: „Bude mi někdy lépe?“ V mém případě se situace zlepšila poté, co povolali svého největšího odborníka na infekční onemocnění. Ten vyloučil možnost, že se jedná o smrtelnou bakterii požírající tkáň (naštěstí mi neřekli, že mají podezření na tuto nemoc), a předepsal mi antibiotikum, které se nakonec ukázalo jako účinné. V mé paměti je vděčnost k tomuto lékaři spojena se vzpomínkou na to, jak hrozně bezmocně jsem se cítil, když se můj stav nezlepšoval.

Jedním z nejznámějších způsobů, jak zmírnit pocit bezmoci, je modlitba. Lidé se modlí v nemocnicích a v ordinacích, modlí se za příznivý výsledek testů a úspěšnou léčbu. O víkendu po atentátu na prezidenta Kennedyho v roce 1963 a o víkendu po útoku na Pentagon a Světové obchodní centrum v roce 2001 se kostely a synagogy zaplnily lidmi, kteří nevěděli, co si jiného počít se svou úzkostí a pocitem bezmoci, než se obrátit k Bohu. Potřebovali se se svou znepokojenou myslí a duší světit Bohu

a poprosit ho, aby jim dal sílu. A potřebovali pocit, že se svým žalem, strachem a novým pocitem zranitelnosti něco dělají. Nechtěli tyto pocity bezmocně dusit v sobě. Ze všeho nejvíc však potřebovali nebýt sami. Duchovní všech vyznání tak měli možnost jim sdělit: Nepanikařme a nepropadejme zoufalství. Vypráví se, že v předvečer Šestidenní války v roce 1967, kdy hrozilo, že arabské státy obsadí a zničí stát Izrael, představený ješivy, školy ortodoxního studia talmudu v Jeruzalémě, řekl studentům: „Nastal čas velkého nebezpečí. Nesedte tu jen tak nečinně, recitujte žalmy.“

Dean Hamer vypráví ve své knize *Boží gen* o rybářském člunu, který se roku 1587 dostal na širém moři u Itálie do prudké bouře, a hrozilo, že půjde ke dnu. Kapitán, který nedlouho předtím navštívil kapli, kde působil mnich jménem František, se modlil k Bohu a k Otcí Františkovi, aby je zachránil. Loď bouři přestála a od té doby se svatý František z Pauly stal patronem cestovatelů. Dean Hamer uznává, že se nikdy s jistotou nedozvíme, zda námořníky zachránila právě modlitba, toto vysvětlení nás však láká z několika důvodů. Za prvé příběhy o přežití vyprávějí ti, kteří přežili, a proto pravděpodobně uslyšíme spíše o případech, u kterých se zdá, že modlitby byly vyslyšeny než nikoli. Za druhé, a to je důležitější, když se člověk modlí, zmírňuje to jeho pocit bezmoci. Díky modlitbám můžeme situaci vidět naději a optimističtěji, vyjasní se nám mysl a místo toho, abychom zůstali ochromeni strachem, nám to pomáhá uvolnit se a podniknout účinné kroky.

Pokud by rozhodnutí modlit se či nikoli v dobách ohrožení přímo ovlivňovalo, jak situace dopadne, modlilo by se mnoho lidí. Velmi často se ovšem stává, že

i když se modlíme naprosto upřímně a s pevným přesvědčením, to, za co se modlíme, nedostaneme. Podle jednoho autora patří modlení do stejné kategorie, jako když si o něco děláme starost či si na něco stěžujeme, že to je tedy způsob, který nám dává pocit, že něco děláme, i když ve skutečnosti naše jednání na výsledek žádný vliv nemá. Domnívám se, že to je příliš negativní názor, který vychází z autorova chápání modlitby jako jakési formy žebření či smlouvání s Bohem. Já na modlitbu tak nepohlížím. Když se modlím, nemyslím si, že bych tím žádal Boha, aby zasáhl a věci změnil. Modlím se proto, že se dovoláváním boží přítomnosti cítím méně osamocen.

Přítel, který není židovského vyznání, se mě jednou zeptal: „Harolde, za co se židé modlí?“ Odpověděl jsem: „Židé se až tolik nemodlí za něco, spíše se modlí s někým a k někomu.“ Jak řekl teolog Martin Buber, když se modlíme, o nic Boha nežádáme. Žádáme Boha o Boha. Zveme Boha do našich životů. Činy, ke kterým se rozhodneme, tak budou vedeny pocitem boží přítomnosti.

Když sedávám s jednou vážně nemocnou ženou v nemocnici a modlím se s ní, vysvětluju jí, že modlitby vyjadřují naši naději v dobrý konec. A nejen to, chci, aby ta žena věděla, že není nemocná proto, že ji Bůh zavrhl nebo že ji za něco trestá. Bůh je na její straně, nikoli na straně nemoci. Bůh jí sesílá doktory a sestry, které obdařil profesionálními schopnostmi a empatií. A dokonce i v noci, když je v pokoji tma a ona se někdy cítí zoufale osaměle, může Boha požádat, aby jí dělal společnost. V souvislosti s otázkou televizního moderátora, který se mě ptal, co si myslím o pokusu, který dokazoval, že modlitby za lidi v nemocnicích nemají žádný význam, jsem jí řekl: „Božím úkolem není nemocné lidi vyléčit, to je

úkol doktorů. Úkolem Boha je dodat nemocným lidem odvahu.“

Mnoho náboženství po svých věřících chce, aby v době nejistoty a velké úzkosti ke svým modlitbám připojili finanční příspěvek na dobročinné účely, někoho obdarovali nebo něco pro společenství vykonali. Doufám, že ani lidé, kteří tuto radu dávají, ani lidé, kteří se jí řídí, nevěří, že Boha lze tak snadno uplatit. Jde zde o něco jiného. Před lety si má žena všimla, že když si ráno sedám ke stolu, abych začal psát, začínám svůj den tím, že vyplním šek na nějaký dobročinný účel. Nejdříve jsem jí řekl, že tak chci vyřídit aspoň jeden z dopisů, které se mi kupí na stole, ale pak jsem si uvědomil, že jde o víc než to. Byla to jakási modlitba za to, aby mi psaní šlo dobře. V naději, že se to pozitivně odrazí na mém psaní, jsem se napojoval na ušlechtilost a soucit, který, jak věřím, existuje v každém z nás. Bez ohledu na to, kolik knih jsem už napsal nebo jaké měly ohlasy, mě vždy, když začínám novou knihu nebo novou kapitolu, prázdná stránka přede mnou děsí. Jiní spisovatelé mi potvrdili, že se cítí stejně. Mám o tématu, o kterém lidé mají potřebu mluvit, opravdu co říct? Neumím to racionálně vysvětlit, ale tím, že přispěji na dobročinné účely, se cítím mnohem jistější sám sebou.

Naši bibličtí předkové by podobným způsobem k modlitbě připojili obět, ať už to bylo jehňátko, holoubě, či jen chléb z mouky a oleje, pokud si nemohli dovolit víc. Dávalo jim to pocit, že se modlí jako štedří lidé, ne jako lidé sobečtí.

V jistém smyslu jsou všechny naše obavy – strach ze zločinu, strach z neúspěchu a odmítnutí, strach z katastrofy – obměnami jednoho základního strachu: Nejsme

si jisti, jestli je naše planeta vlídným místem, jestli je to svět, ve kterém můžeme bezpečně žít. Můžeme důvěřovat přírodě? Můžeme důvěřovat jiným lidem? Můžeme důvěřovat svému vlastnímu tělu? Gordon Livingston napsal ve své knize *Příliš brzy starý*: „Základním úkolem rodičovství, kromě toho, že své děti milujeme a chráníme, je sdělit jim, že v nejistém světě je možné být šťastný. Je důležité jim dát tuto naději.“ Abychom však tak mohli učinit, musíme tomu sami být schopni věřit.

Lidé k tomu, aby jim nebezpečný svět připadal obyvatelný, používají tři strategie. Můžeme si zvolit cestu popření a trvat na tom, že svět je zcela spravedlivý a že před boží prozřetelností se lidem nestane nic, co si nezaslouží. Když čteme o muži, kterého podvedli při uzavírání obchodu, můžeme si říct, že si za to může sám, protože toho příliš chtěl nebo že prostě někomu naletěl. Když je sexuálně napadena žena, můžeme si myslet, že si „o to říkala“ svým oblečením, či že za to může denní či noční doba, kdy byla venku, či čtvrt, kde se pohybovala. Když je město vážně postiženo povodní nebo požárem, můžeme si říct, že to Bůh bezpochyby seslal na město spravedlivý soud, jako to učinil s hříšnými městy Sodomou a Gomorou v bibli. Můžeme se ujišťovat, že do našeho života nevstoupí nic, co bychom tam sami nepozvali. Pokud jsme dobří lidé, nemáme se čeho bát. Pokud se nám přesto něco zlého stane, raději se rozhodneme věřit, že jsme udělali něco, čím jsme si to zasloužili, než bychom si mysleli, že v božím světě existuje chaos.

U dobrých lidí, kterým se stalo něco zlého, se lidé někdy odvolávají na koncept karmy, který si vypůjčují z buddhistického učení (a který často chápou nesprávně). Když se narodí dítě s vážným postižením, které

zásadně ovlivní kvalitu jeho života, dříve než vůbec dostane šanci vést dobrý či špatný život, můžeme věřit, že jeho duši stihl trest za zločiny v minulém životě. Vzpomínám si na prodavače, který mě viděl s mým malým synem, který trpěl závažným růstovým postižením, a ve vši vážnosti a ve snaze vyvodit z toho, co viděl, nějaký smysl, mi řekl: „V minulém životě to musel být velmi namyšlený člověk.“ Vždy, když slyším tuto argumentaci, vybaví se mi komik Sam Levenson, který vyprávěl historku, jak jeho matka, když šel první den do školy, šla za učitelkou a řekla jí: „Pokud se bude můj Sammy špatně chovat, dejte facku dítěti vedle něj. Nejlépe na něj zabírají ná- zorné příklady.“

Pokud nejsme schopni smířit kruté události světa s představou spravedlivého Boha, můžeme se uchýlit k druhému extrému. Můžeme na svět pohlížet jako na strašný chaos, plný zlých lidí a přírodních katastrof, ve kterém nad námi žádný anděl strážný ochrannou ruku nedrží. Jediné, co můžeme dělat, je se proti nim ozbrojit, nikomu nedůvěřovat, očekávat to nejhorší, přestěhovat se do obytného komplexu s ostrahou, starat se jen o sebe a svou rodinu a ostatním doporučit, aby udělali to samé. Tento přístup je problematický proto, že lidé nebyli stvořeni k tomu, aby na ostatní lidi pohlíželi jako na potenciální nepřátele. Potřebujeme přátele, potřebujeme ostatním lidem důvěřovat. Přílišná ostražitost a podezřívavost otravuje duši a zkracuje život. Vzpomínám si, jak jsem jako vojenský kaplan mluvil s vojáky z pěchoty o zkušenosti být v předsunuté hlídce, tedy postupovat před jednotkou a kontrolovat, zda nějaký pohybující se list neskrývá protivníkovu odstřelovače nebo zda se pod nějakým kamenem neskrývá nášlapná mina. Vy-

právěli mi, že to člověk může dělat jen do té doby, dokud vás to nevyčerpává do té míry, že vidíte možný zdroj nebezpečí ve všem a ve všech.

Zesnulý biolog Stephen Jay Gould kdysi navrhl variantu k Darwinově teorii „přežití nejsilnějšího“, představě, že příroda to zařídila tak, aby ve všech společnostech přežili ti nejsilnější a nejbezohlednější a aby ti nejslabší vymřeli. Gould citoval ruského myslitele Petra Kropotkina, který se domníval, že Darwin, jenž žil v rušné a přečpané metropoli Londýně, měl pochopitelně za to, že základních lidských potřeb je nedostatek a lidé musí o svůj podíl na nich bojovat. Kropotkin však píše, že v ruské stepi mohou lidé přežít, jen když spolu spolupracují, nikoli když spolu soupeří. Nejde zde o boj člověka proti člověku, nýbrž o boj lidí s drsným prostředím. Zvířata loví ve smečce a o to, co jedno z nich ulovilo, se dělí. Lidé se dělí o schopnosti a prostředky, a následkem toho má každý jedinec užitek z věcí, které umí udělat jeho soused a které jsou pro něho samotného obtížné. Zákonem přírody, zákonem božího světa přírody není přežití jedince, který si pro sebe uzurpuje co nejvíce dobrých věcí, nýbrž přežití a blaho těch, kdo se naučí o věci dělit. Je možné, že v přírodě existuje zákon přežití nejzdatnějšího, ovšem tato zdatnost nevzniká naším vzájemným soupeřením, nýbrž ochotou se o věci podělit.

Nabízí se také třetí možnost upustit od názoru, že všechno, co se stane, je spravedlivým soudem od Boha či že všechno je jen jeden nebezpečný chaos ve světě, který opustil Bůh. Místo toho je třeba si připustit, že svět je nebezpečným místem, zároveň si však uchovat víru, že nám Bůh dal schopnosti se s těmito nebezpečími utkat a překonat je. V jedné z hlavních modliteb o židovských

Vysokých svátcích, kdy se modlíme, aby nám v příštím roce bylo dopřáno žít a aby se nám vedlo dobře, vyjmenováváme všechny strašné věci, které by se nám v následujícím roce mohly stát. Jsou to věci, které pro průměrného člověka před stoletím nebo dvěma byly běžné: „Kdo bude žít a kdo zemře, kdo bude utopen a koho upálí, kdo sejde mečem a koho zadává divá zvěř.“ Modlitba končí následujícím veršem: „Ale pokora, modlitba a dobročinnost ruší těžký rozsudek.“ Modlitba a dobré skutky nás tak před zlými věcmi neuchrání (ačkoli dobročinnost a dobré skutky před nimi mohou ochránit jiné lidi), mohou však způsobit, že nás zlé věci budou bolet méně. Mohou závažnost neštěstí zmírnit. Toto ujištění nám může stačit k tomu, aby se nám neznámá budoucnost jevila jako méně děsivá.

Mezi bolestí a utrpením je rozdíl. Zatímco bolest je fyzická reakce na to, co se nám stane, utrpení je citová reakce, to, že se propadneme do deprese, cítíme se zoufalí nebo si kvůli bolesti připadáme jako oběti. Říká se, že bolesti se nevyhneme, ale můžeme si zvolit, zda budeme trpět. Atleti, pacienti po operaci a rodičky zažívají velké bolesti. Pokud si však věří, že bolest zvládnou, a pokud mají před očima odměnu, která je čeká, až bolest pomine, trpět nemusí. Život nás pravděpodobně všechny někdy bude bolet, když však budeme mít na paměti, že sice asi neovlivníme, zda nás bolest potká či nikoli, že si však vždy můžeme zvolit, zda se té bolesti budeme bát či ne, pravděpodobně nás i bolest bude bolet méně.

Bůh v bibli lidi více než osmdesátkrát nabádá, aby se nebáli. Říká to Abrahamovi, Izákovi, Jákobovi i Mojžíšovi. Ve svých prvních slovech k Jozuovi to opakuje čtyřikrát, pravděpodobně proto, aby se Jozue nezalekl

úkolů vést po Mojžíšovi lid. Také všechny proroky Bůh nabádá, aby se nebáli požadavků, které na ně bude jejich role klást, a nařizuje jim, aby rovněž vyzývali lidi, ať se nebojí. Stejně tak Ježíš v Novém zákoně opakovaně své učedníky napomíná, aby se nebáli, a i první slova anděla k Marii jsou: „Neboj se.“

Proč potřebujeme tak často slyšet slova „neboj se“? Věřím, že Bůh dobře ví, že existuje mnoho věcí, kterých se bojíme, nechce však, aby naše životy ovládal strach. Vystrašení lidé nemohou být šťastní, ani nejsou schopni velikorysosti, dobročinnosti či odpuštění. Strach tísní naši duši a brání nám být plně lidmi, takovými, jaké si nás Bůh přeje mít. První slova, která člověk v bibli pronese k Bohu, vyjadřují strach. V odpovědi na boží otázku: „Kde jsi?“ Adam říká: „Uslyšel jsem v zahradě tvůj hlas a bál jsem se“ (1. Mojžíšova 3,10).

Bůh promluvil k Mojžíšově generaci, která odešla z Egypta, dal jim desatero božích přikázání, která zakazují zabíjet, krást a páchat cizoložství a nařizují ctít pravdu a rodiče. Bůh však mluvil také ke generacím před těmito Izraelci a po nich a dal jim, i nám, jedenácté přikázání, které zní: neboj se.

Bůh nám nařizuje, abychom se nebáli, nikoli proto, že se není čeho bát, nýbrž právě proto, že svět může nahánět hrůzu a Bůh si uvědomuje, že pokud se necháme strachem ochromit, nikdy nebudeme schopni naplnit náš lidský potenciál. Zákaz krást a dopouštět se cizoložství nemá za cíl připravit nás o veškeré potěšení, nýbrž zabránit, aby nám neuniklo, co to znamená být opravdu člověkem. Příkaz ctít své rodiče nás vede k tomu, abychom se neodřízli od hlavního zdroje moudrosti, neocenitelných rad a lásky. A jedenácté přikázání, přikázání, že se

nemáme bát, nás chrání před tím, abychom se nepřipravili o mnohá požehnání života, která mohou prožít jen ti, kdo jsou schopni se svým strachům postavit, jasně je rozpoznat, a umí je překonat. Nebojte se mít strach. Naším cílem není strach popírat, nýbrž jej zvládnout, a tak odmítnout, aby nám bránil naplno a spokojeně žít.

Hrůza, která přichází v noci, aneb strach z terorismu

Nelekej se hrůzy noci ani šípu, který létá ve dne

(ŽALM 91,5).

Všichni z generace mých rodičů si do konce života pamatovali, kde byli a co dělali 7. prosince 1941, když se dozvěděli o japonském útoku na Pearl Harbor. Já a všichni lidé v mém věku si pamatujeme, kde jsme byli 22. listopadu 1963, když jsme slyšeli zprávu o atentátu na prezidenta Kennedyho. My a naše děti máme v paměti, kde jsme byli 11. září 2001, kdy došlo k útokům na Světové obchodní centrum v New Yorku a na Pentagon ve Washingtonu D. C. Já jsem to ráno byl na bostonském letišti Logan. Seděl jsem v letadle společnosti American Airlines, ne nepodobném tomu, které nedlouho poté narazilo do Světového obchodního centra. Byl jsem na cestě do Toronta, kam jsem jel propagovat svou novou knihu. Pilot oznámil, že náš odlet bude krátce opožděn, kvůli události v leteckém prostoru nad New Yorkem. Nikdo si z toho oznámení moc nedělal, protože ke zpožděním dochází. O dvacet minut později jsme se z druhého oznámení dozvěděli, že máme opustit letadlo a terminál, protože se letiště bude zavírat. Opustili jsme letadlo a vešli jsme do odletové haly. Televizní obrazovky, které obvykle vysílají zprávy, byly vypnuté. V té chvíli jsme nikdo z nás nevěděl, co se stalo. Jako všichni ostatní cestující jsem si zapnul mobilní telefon. Chtěl jsem zavolat do Toronta

a oznámit, že můj let byl zrušen, v tom mi však zavolala dcera, aby se ujistila, že jsem v pořádku. Věděla, že jsem odlétal z Bostonu a že dvě letadla z Bostonu byla buď unesena, nebo havarovala. Od ní jsem se dozvěděl, co se stalo. Domů jsem dojel v šoku. Věděl jsem jen, že Spojené státy byly napadeny neznámým nepřitelem. Krásný podzimní den, který měl být prvním dnem přínosného knižního turné, se náhle proměnil v den plný bolesti, chaosu a zděšení. Z toho rána si vzpomínám na rozpor mezi nádherným počasím venku a nejistotou, kterou jsem prožíval.

11. září změnilo všechno, zároveň to však nezměnilo vůbec nic. Před tím, než se to stalo, jsme věděli, že se takové věci stávají. Z novin a z televize jsme věděli o teroristických útocích v Izraeli, Severním Irsku a v afrických zemích, které měly za cíl způsobit co největší oběti na životech civilistů. Až příliš dobře jsme znali záběry sanitek, sjíždějících se na místo činu, záchranářů, kteří se snaží oddělit zraněné a zemřelé, a záběry politiků, kteří zločin odsuzují. Proč tedy na 11. září pohlížíme jako na den, který změnil náš vztah ke světu a který nedávnou historii rozdělil na dobu před 11. září a po něm?

Svatý Augustin ve svém výkladu biblického příběhu o Adamovi a Evě v zahradě Eden vysvětluje, že naši předci si měli uvědomit, že to, co dělají, je špatné, ještě před tím než se jim dostalo poznání dobrého a zlého. Domnívá se, že ještě předtím než Adam s Evou pojedli zakázaného ovoce, měli teoretické povědomí o hříchu, tedy o odporování boží vůli. To znamená, že věděli, že něco jako hřích existuje. Tím, že však pojedli ovoce ze stromu poznání, získali empirické povědomí o tom, co to znamená hřešit. Nyní poznali, jaké to skutečně je.

Podobně jsme i my před 11. září měli povědomí o teroristických útocích na civilní obyvatelstvo. Vždy k nim však docházelo jinde než u nás. S 11. zářím jsme tuto nevinnost ztratili. Nyní jsme věděli, jaké to je, když teroristé chladnokrevně zavraždí naše sousedy, naše spoluobčany. Mysleli jsme si, že jsme nezranitelní, že nás na východě a na západě chrání oceán a na severu a na jihu naši spřátelení sousedé. Zažili jsme války, ve kterých umírali Američané, ovšem od války v roce 1812 jsme nezažili, že by na americké půdě zemřeli Američané z ruky cizího nepřitele. Události 11. září tento pocit nezranitelnosti zcela zničily. Spisovatelka Deborah Eisenbergová ve svém románu *Soumrak superhrdinů* píše: „Letadla narazila. Protrhla oponu blankytného zářijového rána a odhalila temný svět, který se skrýval hned za ní.“ V tomto temném světě od té doby žijeme.

Poté, co se život po celé Americe na nějakou dobu zastavil, abychom mohli uctít památku těch, kdo při útoku zemřeli, jsem znovu vyrazil na turné, abych mluvil o své nové knize. Poněvadž jsem byl známý jako autor knihy *Když se zlé věci stávají dobrým lidem*, lidé se mě pochopitelně také ptali na 11. září. Lidé na východním pobřeží se mě ptali, zda na obyvatele amerického vnitrozemí útok na New York a Washington zapůsobil stejnou měrou jako na ně. Zjistil jsem, že Newyorčané to prožívali osobněji. Na vlastní oči totiž viděli kouř a na okenních parapetech se jim usazoval popel ze zhroucených budov. U obyvatel Bostonu, Connecticutu, New Yorku, New Jersey a Washingtonu D. C. bylo také pravděpodobnější, že budou někoho z letadel či z kanceláří Světového obchodního centra znát osobně. Já jsem byl spolu s jednou s obětí ve správní radě jedné dobročinné organizace. Pohřeb

jiné oběti se konal v mé synagoze. Ovšem dopady 11. září, ten náhlý pocit zranitelnosti bylo možno pociťovat všude po Spojených státech. Muž z Chicaga mi řekl: „Příště by to klidně mohla být moje kancelář.“ Žena z Kansas City se mi svěřila: „Když jdu do obchodního domu, necítím se bezpečně.“ Když teď, několik let po událostech 11. září píšu tyto řádky, tento pocit zranitelnosti v nás stále je. Při jednom z výročí útoku psala jedna žena v deníku *Boston Globe*: „Chybí mi ten bezstarostný pocit, když se člověk probudí a cítí se v bezpečí... Začínám zapomínat, jaký byl život před tím, než teroristé naši zemi napadli... Uvědomuji si, že se mi nejvíce stýská po 10. září 2001.“

Počty teroristů jsou jednoduché. Když zabijete jednoho člověka, vystrašíte tisíc lidí. Když zabijete několik tisíc lidí, vyděsíte celý národ. Terorismus se definuje jako snaha „vytvořit u obyvatelstva strach, který je neúměrný skutečnému nebezpečí.“ Skutečnými cíli teroristického útoku nejsou jen přímé oběti, nýbrž všichni lidé, kteří budou útokem natolik zastrašeni, že zpanikaří a změní své chování. Možná si vzpomínáte, jak ostřelovač z D. C., jeden muž s puškou (kterému napomáhal jeden adolescentní spolupachatel) šířil strach tím, že náhodně střílel do lidí a téměř uzavřel celou metropolitní oblast ve Washingtonu D. C., Marylandu a Virginii. Protože několik lidí zastřelil na benzínkách, lidé se báli jet si natankovat. Terorismus je účinný, když kvůli němu lidé říkají nejen „stalo se něco strašného“, nýbrž „stalo se něco strašného tam, kam často chodím já a moje děti, v kanceláři, ve škole, v obchodním centru. Nevím, jestli budu na ta místa ještě schopen chodit.“

Jak máme správně reagovat na hrozbu terorismu, aniž bychom reálnost hrozby popírali, zároveň však, aby-

chom nedovolili, aby ochromila naši vůli? Převážnou část toho, co se musí udělat pro prevenci budoucích teroristických útoků, musí učinit vlády a my toho příliš na podporu jejich úsilí udělat nemůžeme. Vlády by měly usilovat o lepší kontrolní systémy, rychlé vyhodnocení informací a lepší spolupráci mezi tajnými bezpečnostními službami. Měly by být připraveny vyjednávat, ale zároveň být odhodlané nedělat ústupky, které by našemu nepříteli vyslaly signál, že terorismus je účinný. Podstatnou část z toho, k čemu musí dojít, aby byl mezinárodní terorismus poražen, však nemohou vykonat vlády. Pachatelé útoků z 11. září a pozdějších útoků ve Španělsku, Británii, Izraeli a jinde byli muslimští extremisté. Nejde o to, aby se západní společnosti dostaly do střetu s islámem, nýbrž o to, aby došlo ke změnám v rámci islámu, jedině tak může být terorismus poražen. Objevují se povzbudivé známky toho, že umírnění muslimové se o něco takového snaží. Muslimské organizace odsuzují násilí na nevinných civilistech a spolu s křesťany a židy usilují o vyvrácení mylných představ a o rozvoj vzájemného respektu a porozumění. Existují však důležité věci, které mohou udělat obyčejní občané jako vy nebo já.

V první řadě je třeba si uvědomit, že zamýšleným terčem teroristického útoku nejsou jen přímé oběti, nýbrž také obyvatelstvo, které teroristé mají za cíl zastrašit. I když nemůžeme zabránit každému teroristickému činu, plány teroristů zmaříme, když se odmítneme nechat zastrašit. Od lidí ze Severního Irska, Kolumbie, Izraele a dalších zemí se učíme, že nejlepší reakcí na terorismus je i nadále vést normální život.

Po 11. září jsme slyšeli výzvy, abychom nepřestali žít tak, jak jsme zvyklí, poněvadž to jinak „bude znamenat

vítězství terorismu“. Jeden časopis v reakci na tuto často znějící mantru otiskl kreslený vtip, na kterém dítě říká svým rodičům: „Jestli mě nenecháte dívat se na Superstar, bude to znamenat vítězství terorismu.“ Rada vést dál normální život však byla správná. Nejdůležitější a nejlepší reakce na terorismus je nedovolit, aby nás teroristé zastrašili natolik, že přestaneme vykonávat běžné činnosti. Když unesou letadla, i nadále budeme létat letadlem. Pokud vyhodí do povětří metro nebo kavárnu, i nadále budeme jezdit metrem a chodit do kavárny. Může být těžké najít k tomu odvalu, pokud to však nečiníme, vydáme náš svět moci násilí. Každý den lidé podstupují mnohem těžší věci. Izraelec, jehož dcera utrpěla v důsledku bombového útoku na školní autobus vážné popáleniny, prý řekl: „Existují horší věci než umírání a jednou z nich je žít každou hodinu života ve strachu. My tak žít nehodláme.“ Kolumbijský obchodník vysvětloval, proč nepřestal jezdit každý den do práce, i když to znamenalo vyrážet z domova pokaždé v jinou dobu, zvolit pokaždé jinou trasu a najímat si osobní strážce, kteří za ním jeli ve druhém voze. „Do svého podniku jsem vložil celý svůj život. Kdybych se nechal zločinci zastrašit a přestal chodit do práce, dovolil bych jim, aby mi můj život vzali.“ Mnoho z nás starších s obdivem vzpomíná na nezlomnost Londýňanů během nacistických náletů za 2. světové války. Nacisté bombardovali Londýn každou noc. Budovy byly srovnávány se zemí a lidé umírali. Londýňané se však přes noc schovávali ve svých úkrytech a ráno šel život dál jako jindy.

Síla teroristického činu, a tajemství jeho účinnosti, spočívá v jeho nahodilosti. Pokud se cílem sebevražedného atentátníka může stát jakýkoli autobus či kavárna,

pak žádný autobus ani kavárna není bezpečný, a mohli bychom z toho vyvodit závěr, že bychom se všem těmto místům měli vyhýbat. V této nahodilosti se však skrývá také hlavní slabina teroristického zastrašování a klíč, jak nad ním zvítězit. Teroristé chtějí, abychom se domnívali, že pokud cílem útoku může být jakýkoli obchodní dům, pak nemůže být zaručeně bezpečně žádné obchodní centrum. Místo toho na to však můžeme pohlížet tak, že pokud je v Americe sto tisíc obchodních center, a i když teroristická buňka plánuje vyhodit do povětří jedno z nich právě dnes, pravděpodobnost toho, že to bude zrovna obchodní centrum, kam jdu, je sto tisíc ku jedné. Statisticky mi hrozí větší nebezpečí od ostatních řidičů při cestě do obchodního centra než od teroristického útoku přímo tam.

Pokud se teroristům podaří zabít desítky či dokonce stovky obětí, a nepřinutí obyvatelstvo, aby jako celek žilo ve strachu, pak to znamená, že prohráli. Mariane Pearl, jejíž manžel, reportér deníku *Wall Street Journal*, Daniel Pearl byl unesen a zavražděn islamistickými fanatiky, řekla v jednom rozhovoru: „Terorismus je psychologická zbraň. Působí, že se vám svět, ve kterém žijete, odcizí. Brání vám udržovat vztahy s jinými lidmi. Vytváří strach a nenávisť. Občan může proti terorismu bojovat jedině tím, že se odmítne tak cítit... Jediná věc, kterou nečekají, je, že budu šťastná. A to je má skutečná odplata.“

Dokud nepřijde den, kdy se vládám a náboženským autoritám podaří teroristy vytlačit do ústraní, budeme se pravděpodobně muset naučit s hrozbou terorismu žít stejně, jako jsme se naučili žít s nebezpečím, které nám hrozí od opilých řidičů, či s rizikem výbuchu plynového potrubí či městské kriminality. Když k nějaké takové tra-

gédii dojde, je to nepochybně tragické a znamená to utrpení nevinných obětí a zármutek jejich rodin, život však jde dál.

Věřím, že se časem k mezinárodnímu terorismu naučíme přistupovat podobným způsobem, jakým jsme se naučili přistupovat k sériovým vrahům a krádežím identity, tedy obezřetně a bez paniky. Riziko, že budeme přepadeni, minimalizujeme tím, že se vyhýbáme některým čtvrtím, nechodíme sami v noci ven, pokud to není nutné, a platíme daně, abychom měli k dispozici dostatečně silný policejní sbor. Můžeme však všechno činit správně, a přesto se stát obětí. Můžeme se jí stát kdekoli. To by nám však nemělo zabránit v tom, abychom šli nakupovat nebo do kina. Je jednou ze smutných skutečností života, že určité procento v každé populaci tvoří násilní zločinci, patologičtí násilníci a podvodníci. Ovšem ještě smutnější by bylo, kdyby nám tato skutečnost bránila radovat se ze života a přiměla nás chovat se ke všem podezřívavě. Ve věku teroristických hrozeb jsme si navykli zouvat se na letišti a ukazovat úložné prostory svých aut, při vjezdu do vícepodlažní garáže. Izraelci si navykli, že při vstupu do obchodního domu musejí ukázat své tašky a kabelky. Rozhodli jsme se být obezřetní, nenechali jsme se však zastrašit.

Gordon Livingston, jeden z mých oblíbených autorů, ve své knize *Nepřestávej tančit* vypráví příběh, který mu vyprávěl jeden pacient. V roce 2003, kdy byly vzpomínky na 11. září ještě čerstvé, tento pacient navštívil koncert Baltimorského symfonického orchestru. V jedné chvíli světla v koncertní síni náhle zhasla. Mnoho lidí si říkalo, jestli nebyl Baltimore napaden. Ale „orchestr nepřestal hrát. I když hráči seděli ve tmě a nemohli vidět na diri-

genta, ani na své partitury, bezchybně hráli dál... Potlesk na konci hudební skladby šel skutečně od srdce.“ Platí to i pro nás. V době, kdy hrozí, že nás pohltní temnota, není nic lepšího či odvážnějšího než si temnoty nevšímát a pokračovat dál.

Útoky na New York a Washington z 11. září zásadně změnilы přístup v jednání s teroristy ještě jiným způsobem. Před 11. zářím byly známé případy únosů dopravních letadel za politickým účelem, šlo například o únos letadel letících na Kubu či z Kuby či únosy letadel na Blízkém východě. Obvyklý postup bylo zachovat lidské životy za každou cenu. Ať si teroristé nechají letadlo, ať s ním někde, jedno kde, bezpečně přistanou. Pak s nimi budeme jednat nebo budeme nutit stát, na jehož území přistanou, ať je zatkne. Předpokládalo se, že únosci chtějí přežít už jen proto, aby se jejich křivdám dostalo mediální pozornosti na celém světě. 11. září ovšem přineslo nový prvek. Pachatelé neměli zájem být vyslyšeni ani učinit politické prohlášení. Chtěli Spojeným státům co nejvíce uškodit, i kdyby to znamenalo při tom zemřít. V čem byl rozdíl? Hlavní motivace, z které čerpali sílu pro své činy, už nebyla politická, ale náboženská, a to je zlé. Lidé mohou dojít ke kompromisu při politických neshodách, jak ale dosáhnout kompromisu v záležitostech víry? Dokud je konflikt v Severním Irsku záležitostí ekonomické nerovnosti a podílu na politické moci, lidé dobré vůle by měli být schopni se dohodnout. Pokud se však debata zvrhne do hádky o přednostech protestantismu a katolicismu, nikdy dohody nedosáhnou. Pokud by se konflikt na Blízkém východě omezil jen na to, kde vytyčit hranici mezi židovským a palestinským státem, umím si představit, že by dohoda byla možná. Pokud se

však jedna strana ohání biblí a tvrdí, že Bůh zemi zaslíbil jim, a druhá strana cituje z koránu, že jakékoli území, které se jednou dostalo pod vládu islámu, včetně Izraele ale i Španělska a většiny Evropy a Afriky, nemůže být nikdy muslimské nadvládě zcizeno, mnoho prostoru pro dohodu nezbývá.

Terorismus, který se opírá o náboženský fanatismus, představuje pro západní demokracie velký problém částečně také proto, že západní demokracie podporují myšlenku svobody slova a vyznání a zdráhají se trestně stíhat mešity, kde se káže džihád nebo kostely, které oslavují bombové útoky na kliniky, kde se dělají potraty. Ke snahám po zmírnění fanatického zápalu bude muset dojít uvnitř náboženství samých. Každé náboženství, které chce být ve 21. století bráno vážně, bude muset nahlas a jasně prohlásit, že násilí v božím jméně je hřích a rouhání. Budou muset vysvětlit, že krveprolití v bibli, v době křížových výprav a během prvních let islámu jsou pozůstatkem doby, kdy lidé ještě nepochopili, že Bůh vraždění nevinných zavrhuje.

Bible vypráví, že když král Šalomoun stavěl Chrám v Jeruzalémě „budovali jej z kamene opracovaného již v lomu. V domě nebylo při budování slyšet kladivo ani dláto, vůbec žádné železné nástroje“ (1. Královská 6,7). Šalomoun, jehož jméno znamená „muž míru“, nechtěl, aby Chrám znesvětily nástroje, které se tak často stávaly zbraní. Násilí může být někdy nezbytné, nikdy však nemůže být skutečně dobré. Je to vždy ústupek lidské nedokonalosti. Většina světových náboženství by ráda věřila, že žít v míru je pro lidi přirozeným stavem a že konflikty vznikají pouze následkem chyb nebo špatných rozhodnutí. Někteří lidé, kteří se zabývají zkoumáním

lidské povahy, se však domnívají, že takový pohled je příliš idealistický a neodpovídá realitě a že konflikty jsou normální a mír je spíše výjimkou a výsledkem velkého úsilí. Podle nich může nepřestalo ovládat testosteronem vyvolané nutkání udržet si to, co mají, a získat ještě víc, ačkoli to není nic jiného než pozůstatek z primitivních časů, který jim tehdy umožnil přežít. Filozof a psycholog William James ve svém známém eseji *Morální ekvivalent války* vyjadřuje své obavy, že mladé muže bude válka vždy přitahovat, protože v ní vidí způsob, jak sobě a ostatním dokázat svou odvahu a sílu. Vyzývá společnost, aby našla jiný způsob, jak si to muži mohou dokázat. Rabínská legenda vypráví o Kainu a Ábelovi, kteří se přou o to, kdo dostane nejlepší půdu a nejkrásnější ženy. Hádka skončí tím, že Kain svého bratra zabije. Když čtu o dějinách americké občanské války a o tom, jak si davy čumilů přinesly košíky se svačinou, aby se mohly dívat na krvavou bitvu v Antietam, nebo jak si vojáci zpívali a pískali, když šli do války, jako by šlo o fotbalový zápas, dělám si o stav lidství starosti. Děsí mě, jak snadno se lidé uchylují k násilí, kdykoli jsou frustrovaní či se s nimi špatně zachází. Někdy si přeji, aby náboženští vůdci apelovali na lidi, ať potlačují své nutkání k násilí stejnou měrou, jakou je vyzývají, aby ovládali svůj sexuální pud.

Národy se musí bránit proti nepřátelům. Vítězství ve válce je často otázkou života či smrti národa, a proto častěji udělujeme přízvisko „Veliký“ těm vládcům, kteří zvítězili ve válkách, než těm, kdo národ vedli v čase hospodářské prosperity. Společnosti musí stíhat a trestat zločince. Národ musí mít ovšem vždy na paměti, že násilí by nemělo být vyjádřením jeho autentického způsobu života, nýbrž odchylkou od něj. Proto se Šalomoun sna-

žil udržet Chrám, boží dům, stranou od řinčení a lomozu železných zbraní. Když jsem byl vojenským kaplanem, strávil jsem se svými křesťanskými kolegy mnoho hodin nad otázkou, zda je vhodné, aby voják ve službě přišel do kaple ozbrojen. Znamenalo by to zpronevřit se posvátnosti svatyně nebo by tak vojáci zasvětili své zbraně službě Bohu?

Během všech let, kdy jsem studoval a vyučoval bibli, mě žádný biblický oddíl nedělal takové problémy jako 22. kapitola z 1. knihy Mojžíšovy, který nazýváme Svázání Izáka. Bůh Abrahamovi říká, aby vzal svého milovaného syna Izáka, který se mu narodil po mnoha letech, kdy se ženou marně toužili po dítěti, a obětoval jej. Abraham syna sváže na oltáři a chystá se ho usmrtit, když k němu Bůh promluví podruhé a řekne mu, aby chlapcův život ušetřil. (Říká se, že kámen v centru jeruzalémského Skalního dómu, je kámen, na kterém byl Izák svázán. Skalní dóm jsem navštívil před řadou let, kdy byl ještě přístupný turistům, a nedělá mi problémy této legendě věřit. Jen málokdy vyzařuje z neživého předmětu taková aura mystické přítomnosti. Některé kultury ji nazývají mana).

Tento příběh jsem četl každý rok, a pokaždé jsem nevěděl, z čeho jsem rozčarovaný víc, jestli z toho, že Bůh Abrahama o něco takového požádal, či z toho, že Abraham bez váhání souhlasil. Nemohl jsem přijmout Kierkegaardův výklad, předjímaný řadou rabínských výkladů, který říká, že náš smysl pro morálku musí božímu příkazu ustoupit. Ptal jsem se sám sebe: kde se bere můj smysl pro morálku, můj vrozený instinkt, že vraždit je špatné když ne od Boha?

Před několika lety jsem konečně přišel na výklad 1. Mojžíšovy, 22, který se mi zdá uspokojivý. Biblické vy-

právění příběh popisuje jako zkoušku: „Po těch událostech chtěl Bůh Abrahama vyzkoušet“ (1. Mojžíšova 22,1). Domnívám se nyní, že to byla zkouška, nikoli ovšem jak se tradičně předpokládalo, zkouška Abrahamovy ochoty bez námitek poslechnout. Když nyní příběh čtu, všímám si, že Bůh promluvil k Abrahamovi dvakrát. Jednou mu řekl, ať syna usmrtí, podruhé, ať jeho život ušetří. Zkouška spočívá v tom, jestli Abraham bude schopen rozeznat pravý boží hlas od nepravého. Bůh si pravděpodobně Abrahama vybral k tomu, aby jím lidstvo začalo znovu od začátku právě proto, že u Abrahama našel vrozený smysl pro spravedlnost. Zmíněná zkouška prověřovala, zda si Abraham skutečně takovou poctu zaslouží. Bude dost moudrý na to, aby poznal, že výzva k soucitu je pravým božím hlasem, kdežto výzva k vraždě je hlasem falešným?

Domnívám se, že stejně jako Bůh před mnoha tisíci lety zkoušel Abrahama, zkouší dnes také nás. Chce se ujistit, že jsme se naučili rozpoznat pravý boží hlas ve změti mnoha hlasů, které tvrdí, že právě jimi promlouvá Bůh. Budeme schopni přijmout ducha a poselství svatyně, která je útočištěm před řinčením zbraní a proléváním krve?

Věřím, že Bůh hledá muslimy, kteří by těm, kdo mluví falešně ve jménu Boha, řekli ne: „Ne, já jsem korán četl a nacházím tam Boha, který je opatrovníkem života a chrání nevinné.“

Věřím, že Bůh hledá křesťany, kteří řeknou ne těm kazatelům, kteří tvrdí, že každý, kdo s nimi nesouhlasí, je nepřítel: „Ne, křesťanství, ke kterému se obracím pro ochranu své duše, je náboženství, které mě vyzývá k lásce, a v žádném případě mě neopravňuje k nenávisti.“

Věřím také, že Bůh hledá židy, kteří řeknou ne, když po nich někdo chce, aby se ve jménu tóry dopustili něčeho, co z nich udělá méně dobrého člověka.

V našem osobním zápase proti hrozbě terorismu můžeme použít ještě jedné zbraně, a tou je víra. Nejde o víru, že Bůh ochrání nevinné a zajistí, aby se jim nestalo nic zlého. Dlouho před 11. zářím jsme věděli, že v takovém světě nežijeme. Víra, kterou mám na mysli, je přesvědčení, že Bůh stvořil takový svět, ve kterém zlí lidé zákonitě zajdou příliš daleko a způsobí svůj vlastní pád. Zlo může velmi uškodit, ovšem nakonec si samo přivodí porážku.

Hitler po většinu 2. světové války vyhrával. Dobyl celou západní Evropu a ohrožoval Anglii. Ozývaly se vážené hlasy, které Spojené státy vyzývaly, ať raději přijmou nacistickou okupaci Evropy jako hotový fakt a nepošílají americké vojenské jednotky do boje proti nacistickému wehrmachtu v zámoří. Hitler byl ovšem poražen, protože v povaze zlých lidí je nepřestávat páchat zlo, až zajdou příliš daleko a jsou zastaveni. Hitler si po počátečních vítězstvích myslel, že jeho vojsko je neporazitelné. Kvůli tomu a také pod vlivem názoru, že Slované jsou podřadná rasa, porušil pakt o neútočení uzavřený se Stalinem a napadl Rusko. Navíc své jednotky odvedl na poměrně nevýznamnou vojenskou akci na Balkáně. Invazi do Ruska tak zpozdil natolik, že jeho armáda podobně jako Napoleonova, uvízla v pasti ruské zimy. Hitlerův fanatický antisemitismus vyhnal desítky prvotřídních fyziků, oddaných Němců, mezi nimiž byl i Einstein, z Německa do Spojených států. Atomová bomba tak nebyla vynalezena v Německu, nýbrž ve Spojených státech. Den

po Pearl Harboru Hitler v důsledku pomýleného spoje-
nectví s Japonskem vyhlásil válku Spojeným státům, což
okamžitě proti němu sjednotilo všechny Američany. Hit-
ler disponoval takovou vojenskou silou, že by měl papí-
rově válku proti koalici západních mocností vyhrát. Ta
byla na válku nepřipravena, trpěla následky hospodář-
ské krize a po krveprolití 1. světové války, která skončila
sotva před dvaceti lety, byla vyčerpaná. Hitler způsobil
nesmírné škody a smrt milionů, nakonec však byl pora-
žen, protože nedokázal ovládnout svou dobyvačnost. Vě-
řím, že síly, které stály za útoky na New York a Washing-
ton z 11. září, síly, které prahnou po světové nadvládě
ve jménu fanatické odnože náboženství, čeká stejný
osud. Po prvotním vítězství nad nepřipravenou obětí je
nakonec čeká porážka, poněvadž věřím, že boží svět je
stvořen tak, že nebude dlouho tolerovat zločinecké po-
činání.

Jak se tedy máme stavět ke světu, ve kterém existuje
reálná hrozba terorismu? Stejně jako se stavíme k jiným
hrozícím nebezpečím, která si realisticky uvědomujeme,
nepropadáme však kvůli nim pesimismu. Měli bychom
být ostražití, ne však vystrašení, bdělí, ne však para-
noidní. Pravděpodobně budeme muset přijmout smut-
nou skutečnost, že tu a tam navzdory našemu nejlepšímu
úsilí a nejlepšímu snahám našich vlád a náboženských
vůdců kvůli teroristům zemřou nevinní lidé, stejně jako
jsme se naučili žít s vědomím následků autonehod, zka-
ženého jídla a vody a nedostatku léků v některých čás-
tech světa. Je to velmi smutné, nespravedlivé a rozhodně
to není boží vůle. Takové věci vrhají na boží svět stín,
tento stín však nemůže zabránit tomu, aby život šel dál.
Musíme se držet naší víry, že Bůh nám dal svět, ve kte-

rém je zlo přítomné, avšak nakonec samo sebe pohltí. Musíme pokračovat ve tmě dál, dokud zase nenastane světlo. V 92. žalmu přirovnává žalmista zlé lidi k plevele, který rychle bují, pak však uschne a zhyne. Spravedlivého přirovnává k pomalu rostoucí, ale dlouhověké palmě nebo libanonskému cedru. Žalmista píše:

„Svévolníci bují jako plevel,
všichni pachatelé ničemností rozkvétají,
aby byli navždy vyhlazeni.“ (Žalm 92,8)

Harold S.
KUSHNER

Překonat
STRACH

**Jak se radovat
ze života ve světě
plném hrozeb**

Typografie Vladimír Verner
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
roku 2010 jako svou 959. publikaci
Vydání první. AA 7,88. Stran 192
Odpovědná redaktorka Marie Válková
Vytiskla tiskárna Finidr, spol. s r. o.
Doporučená cena 248 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-062-6